

Mikko Lahtinen

Teoria ja politiikka

Sille, joka on kiinnostunut teoreettisen analyysin ja poliittisen toiminnan yhteyksistä, ovat ranskalaisfilosofi Louis Althusserin (1918–90) teokset haastavaa luettavaa. Lukemiset voi aloittaa suomeksi nimellä *Ideologiset valtiokoneistot* (1984) ilmestyneestä *Positions*-kokoelmasta (1976), johon sisältyy kirjoituksia vuosilta 1964–75. Tämän ajanjakson alkuun sijoittuu myös Althusserin yhdessä oppilaidensa kanssa kirjoittama *Lire le Capital* (1965) ja kirjoituskoelma *Pour Marx* (1965) sekä jakson loppupuolella vuonna 1974 ilmestynyt *Éléments d'autocritique*.

Näiden lisäksi Althusser julkaisi puolenkymmentä muuta teosta. Hänen kuolemansa jälkeen ilmestyneistä keskeisimpiä ovat omaelämäkerta *L'avenir dure longtemps* (1992) sekä kaksiosainen ja yli tuuhatsivuinen *Écrits philosophiques et politiques* (1994 ja 1995). Postuumeihin julkaisuuihin sisältyy myös hyvin varhaisia töitä, kuten vuodelta 1947 oleva opinnäyte Hegelistä, tai toisaalta aivan viimeisiä, kuten 1980-luvulla syntyneet luonnokset *aleatorisesta materialismista*. Viimeistään niitä lukiessa selviää, että Marxin ja Freudin lisäksi myös Machiavelli oli tärkeä Althusserille.

Machiavellin teokset avaavat näkökulman poliittisen konjunktuurin problematiikkaan tai politiikkaan konjunktuurin problematiikkana. Machiavelli ei esittänyt *Ruhtinaassaan* yleistä teoriaa politiikasta, vaan lukuisin esimerkein näytti, minkälaituisia poliittisen toiminnan ehdot ja edellytykset tosiasiallisesti ovat. *Tosiasiallisesti* eli kussakin ajassa ja paikassa omalla ja erityisellä tavallaan järjestyneinä ja järjestettävänä. Hän ei ollut ensimmäinen ja merkittävin ”konjunktuurin teoreetikko” siksi, että hän olisi esittänyt poliittisen konjunktuurin yleisen teorian, vaan siksi että hän osoitti, minkälaisia vaatimuksia konjunkturi asettaa sille, jonka täytyy toimia ja ajatella toimintaansa omassa ja erityisessä konjunktuurissaan. Hän *simuloi* toimijan horisontin ja simulaatiollaan (*Ruhtinas*) myös suoritti intervention oman aikansa levottomaan konjunkturiin, 1500-luvun alun italialaiseen vaikuttavaan todellisuuteen. Mutta Machiavelli oli aseeton profeetta – ja kaikki aseettomat profeetat joutuvat perikatoon (*Ruhtinas*, VI). Todelliset aseet

olivat ”uudella ruhtinaalla”, anonyymiksi jäävällä hahmolla, johon Machiavelli *Ruhtinaan* viimeisessä luvussa vetoaa.

Teoria poliittisen liikkeen palveluksessa, sen käsikassarana ja poliittikan ideologisena oikeuttajana? Siis siten, että teorian tehtävä on *totella* käytäntöä, joka *sanelee* sen, miten teoriassa tulee menetellä? Kuitenkin juuri tätä työväenliikkeessäkin vallinnutta asetelmaa ja ymmärrystä vastaan Althusser esitti oman näkemyksensä tieteen ja ideologian vastakkaisuudesta. Mikäli marxilainen teoria voisi olla kohdallista luokkataistelujen teoriaa, sitä ei tullut alistaa poliittisten kamppailujen ideologiseksi instrumentiksi. Tätä myös Marx oli korostanut polemisoissaan aikansa vallankumouksellisten teoreettisia kyhäelmiä vastaan ja toisaalta suhtautuessaan vakavasti ”porvarillisen” tieteen merkittävimpiin saavutuksiin, kuten klassisen poliittisen talouden teorioihin (mm. Ricardo ja Smith).

Althusser ei kuitenkaan esittänyt, että tieteen ja tutkimuksen tulisi tempautua irti poliittisten kamppailujen todellisuudesta. Riippumaton tiede oli illuusio, joka peitti näkyvistä teorian tosiasialliset mutta kaikkea muuta kuin yksiselitteiset yhteydet luokkataistelujen todellisuuteen. Siksi ”marxilaisen filosofian tuli edustaa luokkataistelua *teorian* alueella”. Tämä Althusserin tunnettu teesi ei kuitenkaan pitkään tyydyttänyt häntä itseään, kuten selviää *Éléments d'autocritique* -teoksesta. Siinä hän arvostelee aiempaa kantaansa siihen sisältyneestä *teoretisistisesta* tavasta hahmottaa filosofian, tieteen, ideologian ja poliittisen toiminnan suhteita. Tähän sisältyvää näkökulman tai maaston-

Althusser ei kuitenkaan esittänyt, että tieteen ja tutkimuksen tulisi tempautua irti poliittisten kamppailujen todellisuudesta. Riippumaton tiede oli illuusio, joka peitti näkyvistä teorian tosiasialliset mutta kaikkea muuta kuin yksiselitteiset yhteydet luokkataistelujen todellisuuteen. Siksi 'marxilaisen filosofian tuli edustaa luokkataistelua teorian alueella'.”

vaihdosta Althusseria käsittelevässä tutkimuksessa ei ole kovinkaan hyvin hahmotettu. Kysymys ei ole siitä, että Althusser olisi itsekritiikkinsä myötä luopunut periaatteellisesta erottelusta tieteen ja ideologian välillä. Sen sijaan hän hylkäsi ajatuksen, jonka mukaan tämä ero voitaisiin määrittellä yleispätevästi eli ”teoretisistisesti”. Kun Althusser arvosteli aiempia näkemyksiään teoretisismistä hän arvosteli aiemmin omaksumaansa ”porvarillisen” tieteen mukaista käsitystään teorian ja käytännön suhteesta. Sen mukaan marxilainen tiede oli ”vallankumouksellista tiedettä”, kun se pystyi teoreettisesti pätevällä ja kohdallisella tavalla ylittämään porvarillisen tieteen parhaimmat saavutukset ”teorian alueella”. Kuitenkaan näin ymmärretty marxilainen tiede ei vielä ollut vallankumouksellista tiedettä, vaan porvarillisen tieteen tavanomaisen itseymmärryksen mukainen porvarillisen tieteen peilikuva.

Tieteen ”vallankumouksellisuuden” kriteeriksi ei riittänytkään se, että tiede (marxismi) aiheutti kuhnilaisittain ymmärrettävän vallankumouksen teorian alueella, vaan lisäksi tämän tieteen ja sen harjoittajien tuli ottaa vallankumouksellinen positio yhteiskunnallisten ristiriitojen ja käytäntöjen kentällä.

Intellektuellien osallistuminen poliittiseen liikkeeseen ei tätä vielä taannut, sillä myös poliittisen liikkeen teoreettisen ja käytännöllisen luonteen oli muututtava. Tieteen ei tullut asettua luokkataistelujen yhteyteen siinä merkityksessä että se olisi alistettu poliittisen liikkeen palvelukseen, vaan päinvastoin, vallankumouksellisella tieteellä tuli olla ”määrävä” asema ideologisissa kamppailuissa.

Ei kuitenkaan niin, että tieteenharjoittajat ja vallankumoukselliset filosofit olisivat ottaneet poliittisen johdon omiin käsiinsä kuin Platonin filosofihallitsijat, vaan siten että poliittiset tilanneanalyysit ja tulevaisuuteen suuntautuneet toimintastrategiat perustuisivat teoreettisesti päteviin analyysiin ja niistä käytyyn kriittiseen keskusteluun.

Marxin *camera obscura* -vertausta käyttäen itsekritiikkiä edeltäneen Althusserin katsannossa vallankumouksellinen tiede oli porvarillisen tieteen vastakohta mutta myös peilikuva, kun taas itsekritiikissään hän kohdisti huomion itse *camera obscuraan*, tieteellisten ja filosofisten kamppailujen positioihin ja positioitumiseen luokkataistelujen todellisuudessa, ei vain ”teorian alueella”. Juuri tämä tieteellisten ja filosofisten käytäntöjen hahmot-

” Kysymys ei ole siitä, että Althusser olisi itsekritiikkinsä myötä luopunut periaatteellisesta erottelusta tieteen ja ideologian välillä. Sen sijaan hän hylkäsi ajatuksen, jonka mukaan tämä ero voitaisiin määrittellä yleispätevästi eli ’teoretisistisesti’.”

taminen laaja-alaisesti yhteiskunnallisten ideologisten käytäntöjen kokonaisuudessa (ristiriidat ja luokkataistelut) merkitsi luopumista teorian ja käytännön vastakainasettelusta, mutta ei luopumista teoreettisen tutkimuksen autonomisuuden vaatimuksesta ”akuutteihin käytännön vaatimuksiin” nähden.

Päinvastoin, nyt ”käytännön vaatimuksiin” sisältyi vaatimus teoreettisesti pätevistä analyyseista ja toisaalta tällaiset analyysit tuli suhteuttaa käytännön vaatimuksiin.¹ Tähän sekä teoretisismien että ideologisen dogmatiikan ylittävään intellektuaaliseen praksikseen ranskalainen vasemmisto ei kuitenkaan kyennyt, mikä pian merkitsi liikkeen ideologista jähmetymistä ja intellektuellien joukkopakoa politiikasta takaisin tuttuihin ja turvallisiin tieteen porvarillisiin käytäntöihin.

Teorian ja käytännön luonnetta ja suhdetta koskevat kysymykset eivät olleet merkityksellisiä Althusserille vain siksi että hän ja muut ajan intellektuellit olivat vaikeuksissa niiden kanssa.

Perimmäinen syy oli se, että Historia ei kulkenutkaan vääjäämättömästi kohti Päämääräänsä, työväenluokan maailmanvallankumousta ja sen myötä avautuvaa kommunistista maailmanjärjestelmää, kuten dogmaattisissa marxismissa uskottiin.

Althusserin mukaan hegeliläinen oletus teleologisesta Maailmanhistoriasta täytyikin totaalaisesti hylätä. Tilalle tuli luoda alussa mainittu konjunkturaalinen teoria historiallisesta muutoksesta ja sen kanssa koherentti teoria poliittisesta ja teoreettisesta käytännöstä.

Historian päämäärättömyys romutti kommunistiset uskonkappaleet mutta myös avasi tosiasiallisen ja teoreettisesti perusteltavissa olevan mahdollisuuden poliittiselle toiminnalle: jos tulevaisuus oli aina moneen suuntaan avoin, se oli myös jotakin, johon todella oli mahdollista vaikuttaa. Tällaisen teoreettis-poliittisen ymmärryksen saavuttamisessa saattoivat juuri Machiavellin teokset tarjota apuaan. Samaa voi sanoa Althusserin teoksista.

Mikko Lahtinen

Viite

1. On huomattava, että itsekritiikkinsä myötä Althusser ei kuitenkaan luopunut kriittisestä ”ei-ideologisen” tieteen periaatteesta, vaan pyrki nyt hahmottamaan teoreettisesti pätevällä tavalla tällaisen ”ankaran tieteen” ideologiaa positioita suhteessa yhteiskunnallisten kamppailujen todellisuuteen. Tässä suhteessa hänen tulkintansa ’ideologiasta’ siirtyi teoretisistisista painotuksista gramscilaisen *praksiksen filosofian* suuntaan.